

Forța cuvântului în lumea moromeților

Oana Boaru
Universitatea Româno-Americană

Abstract

Fascinația declarată a lui Marin Preda pentru lumea de la țară este datorată, după cum mărturisea autorul spiritului pur, nealterat al oamenilor simpli pentru care primează condiția umană și nu „gradul de civilizație tehnică și urbană”. La exclamația „A, iar țărani!”, răspunsul lui Preda venea scurt și tăios: „De ce iar țărani? E mai interesant cu cerșetori, idioți, vagabonzi sau demenți?” În om, autorul descoperă o artă tulburătoare a spiritului viu manifestată prin forța cuvântului, care nu ține seama nici de condiția sa, nici de gradul de civilizație.

Cuvinte-cheie

Marin Preda, țărani, Moromete, cuvânt, realitate, ficțiune, viață, concepție, om, echilibru, ironie, moromețian, spirit, limbaj, interlocutor, auditoriu.

„Nouă, muntenilor, ne place să stăm de vorbă
până ne dor fălcile; capacitatea speculativă ne e bogată,
plăcerea de a privi în sinea noastră caracterul celorlalți
și a face din asta o adevărată sărbătoare, e fără limită”
(M. Preda, *Imposibila întoarcere*)

Prozatorul descoperă caracterul universal al concepției existențialiste a țăranului. Existența este pentru el percepută ca o datorie și nu ca o „maladie mortală”; nu este privită ca un blestem, ci ceva ce primești în dar. De aceea țăranul din romanele lui Marin Preda își trăiește existența într-un mod absolut senin, orice problematică își găsește o rezolvare sau trebuie să-și găsească o rezolvare, ce nu poate fi rezolvat acum, mai poate aștepta până într-un viitor oarecare ce va aduce de la sine rezolvarea; realitatea nu e ceva de speriat, iar cuvântul are rostul de a aplana toate așa-zisele mari conflicte ce tulburau viața satului. Țăranul lui Preda nu se întreabă de ce s-a născut și de ce trebuie să moară; el trăiește pur și simplu fără să îl doară capul de marile întrebări existențialiste și are o structură mai pozitivă decât filozoful care nu mai știe cum să iasă din labirintul problemelor insolubile. Întreaga concepție despre viață a țăranului se sprijină pe o singură idee: trebuie să fii om, căci cine nu e om, nu merită să trăiască. A fi om înseamnă să-ți respecti rostul și locul tău în lume, altfel se strică echilibrul și armonia universală și apar marile cataclisme. Acest rost presupune munca pământului, îngrijirea vitelor, păstrarea averii întregite, nefărămițate pentru copii, întemeierea și păstrarea

familiei. A fi cinstit, drept, a nu asupri pe omul de lângă tine, a-l ajuta pe cel căzut, a-i respecta pe bătrâni, acestea erau legi intrate în gândirea colectivă, consfințite și respectate, ca atare. Micile abateri de la codul moral nu erau atât de grave încât să răstoarne lumea, viața mergea mai departe; acest lucru e valabil numai în primul volum, până ca legea să se preschimbe în asuprirea omului de către om.

În această lume, primează forța cuvântului, care etalează bogăția și farmecul spiritului lui Ilie Moromete, care „nu de prieteni are nevoie, ci de un auditoriu inteligent” (din vol. „Convorbiri cu Marin Preda”). În lipsa „auditorului inteligent”, Moromete dialoga cu sine însuși, căci nu oricine merita spectacolul inteligenței sale. Relația dintre Cocoșilă și Moromete se bazează pe întreținerea iluziilor moromețiene, definind o atitudine existențială completă, suficientă și absolută, care ignora realitatea ce tindea să anuleze ființa înțeleasă ca individualitate.

În volumul „Marin Preda sau triumful conștiinței”, A. Vlădescu face distincție între cufundarea în lumea ficțiunii, ca mod de existență (la Moromete, care crede în faptul că existența se desfășoară conform propriei sale utopii) și cufundarea în lumea ficțiunii, ca evadare conștientă din real (la Cocoșilă, care se prefăcea a crede în utopia întemeietoare a lui Moromete).

Întâlnirile dintre cei doi presupun un caracter ritualic, ca o taină cu adânci semnificații pentru ei. Prin ironie și prin spirit ascuțit, ei domină clișeele stabilite în lumea satului, ieșind din cotidian, ridicând relațiile dintre indivizi la un nivel superior, evitând astfel mecanicizarea lor. Cocoșilă știa să glumească inteligent și percepea ironiile fine ale lui Moromete; repetatele sale încercări de demonstrare a superiorității deșteptăciunii îl umpleau pe Moromete de veselie. Ritualul salutului dintre ei precedea stabilirea contactului, nu prin rularea unor tipare uzate, ci printr-o tactică de provocare și ignorare a interlocutorului: „... îl căuta cu privirea pe Moromete: unde ești, mă? Moromete stătea cu spatele parcă înadins și se ciorovaia cu unul din ucenici... /-Unde esti, mă pârlitule? Întreba Cocoșilă din nou. Dă-mi o țigare! /-N-am. Observa Moromete. /-Ce vorbești? /-Da! Spuse el parcă fericit.”^[1] Întregul dialog se desfășoară după reguli deja stabilite ce prevedeau ca perechile de adiacență să cuprindă o intenție practică, nerezolvată în final; mărcile emoționale denota caracterul co-participativ la bucuria comunicării.

Ilie Moromete este asemenea lui Don Quijote, care are revelația falsității lumii și încearcă să instituie propria realitate pentru că numai în aceea poate locui, în sens heideggerian, spiritul sau nealterat. El trăiește de la început în iluzie. Compararea realității cu iluzia, o va realiza Moromete la sfârșitul primului volum

¹ *Moromeții*, BPT, Ed. Minerva, București, 1970, vol. 1, p. 109.

după fuga băieților săi la București. Mai evident chiar decât quijotismul lui Moromete pare a fi sancho-panzismul lui Cocoșilă, conștient de rolul său de a acredita, de a conferi sens existențialismul moromețian, fără de care spiritul prietenului său se poate prăbuși.

Năruirea iluziilor moromețiene, revelația faptului că lumea din jur îl încurajase în aceste iluzii provoacă o zvârcolire a spiritului interior care duce la ruperea relației cu Cocoșilă și cu toata lumea. Moromete nu va mai accepta să se lase antrenat în jocul propus de prietenul său pentru că nu-i mai înțelege rostul. El nu va mai percepe frumusețea gratuită a replicilor lui Cocoșilă, ba chiar i se va pareea ca acest prieten al lui se cam întrecea cu gluma.

Forța cuvântului care te face să rămâi „mut de fascinație” și plăcerea superioară de a privi inepuizabilul spectacol uman în cele mai diverse forme ale sale (lumea e mereu proaspătă, vie) stabilesc un tip deosebit de relație între Moromete și ceilalți indivizi din lumea Siliștei Gumești.

Achim, băiatul lui Moromete avea sa povestească mai târziu că tatăl său urmărea cu privirea un om, până ajungea în dreptul său și apoi îl petrecea cu aceeași privire, mai departe până ce ieșea din raza lui vizuală, ca și cum n-ar fi fost un simplu om. Pentru Moromete un om însemna cu totul altceva decât însemna pentru ceilalți și el știa că adevărul despre om nu sta în prima impresie pe care ți-o faci privind-l. Astfel Udubească era unul care „nu se distingea prin nimic ca să fie văzut”, deci un personaj neimportant, care nu-ți putea oferi nici un spectacol: „– Bună dimineată, Udubească...Unde ai fost ieri? /– N-am fost nicăieri, am stat acasă! răspunse Udubească naiv, mirat că fusese crezut plecat undeva, când el stătuse toată ziua în ograda lui. /– Ce vorbești! Păi nu te-am văzut! zise Moromete cu un glas din care nimeni n-ar fi putut ghici că nu l-a văzut pe Udubească din pricină că omul nu se distingea prin nimic ca să fie văzut.”^[2]

Cu Dumitru lui Nae, în schimb, Moromete stătea de vorbă ceasuri întregi, chiar dacă acesta nu-i oferea deliciile unui dialog ca cele purtate cu prietenul său, Cocoșilă. Prin glasul lui, care se auzea de la un kilometru, Dumitru devenea ecoul gândurilor moromețiene. El era un spectator activ al piesei puse în scenă de către Moromete și devenea la rândul său, participant: „-A dat ploaie, Moromete, îl lua altul în primire, de la altă podișcă, un om care vorbea tare fără nici un efort.../ – Da, aproba Moromete grav, a plouat. Și după câteva clipe de gândire adăuga: eu zic că a plouat de-a înecat toți șoarecii în găurile lor. /– Șoareci?! se mira celălalt..., apoi deodată înțelese: da, șoarecii așa în general. Da, dracu i-a luat, conveni el.”^[3]

² *Idem*, p. 105

³ *Idem*, p. 118

Țugurlan îi oferea lui Moromete priveliștea spiritului combativ care se deosebea radical de cel necivilizat al înjurăturii grosolane: „Păi așa și pe dumneata te-am înjurat și dumneata de ce nu te-ai supărat? /– Nu, pe mine m-ai combătut... Aia e altceva!”^[4]

Povestind despre copilăria sa în „Viața ca o pradă”, Marin Preda arată cum a descoperit el puterea cuvântului rostit care îi deosebea pe oameni, prin spirit, de vitele lor: „Dar când tatăl meu stătea pe prispă și trecea omul pe drum și îi spunea: <Bună ziua, nea Tudore>, și tata cu toată sinceritatea: <Bună să-ți fie inima, mă Cârstache>, tare, apoi pentru el însuși încet: <te’n c... pe mă-ta de zăltat>, asta da, era ceva senzațional, caci descopeream cum forța cuvântului îmi dezvăluia brusc că omul poate gândi simultan două lucruri care se băteau cap în cap, urarea să-i fie bună inima aceleia și înjurătura că era smintit.”^[5]

Această calitate a cuvântului e îndelung exploatată în relațiile dintre indivizi în romanele lui Preda. Inteligența dublată de o ascuțită aptitudine ironică îl va face pe Moromete să-și atragă mulți dușmani, neputincioși în a sesiza nuanțele fine din replicile moromețiene și de a le contracara.

Tudor Bălosu, victima obișnuită a subtililor jocuri de limbaj ale vecinului său, intuiește parcă intenția batjocoritoare a interlocutorului său, dar nu e în stare să-i anticipeze reacțiile și să îndrepte enunțul în direcția dorită. El nici nu dispune de strategiile necesare, nici nu se ridică la nivelul propus de Moromete; intenția lui e practică, iar a lui Moromete e speculativă. În plus, Moromete alege un cod diferit de al emițătorului, determinându-l pe acesta să își schimbe traseul după voia lui (scena salcâmului): „-Ce mai faci, Moromete? Ai terminat de sapă? ... Moromete se uită numai o dată la el, apoi începu să se uite în altă parte; se vedea că nu o astfel de apariție aștepta. <...Pe mă-ta și pe tine, chiorule!>, șopti atunci Moromete pentru el însuși ... după care răspunse foarte binevoitor: /– Da, am terminat ... Tu mai ai, mă, Bălosule? /-Am terminat și eu ... Ce faci, Moromete, te-ai mai gândit? Îmi dai salcâmu-ăla? /-Dar Victor al tău ... El nu mai iese la sapă, Bălosule? Sau de când e voiajor nu-l mai aranjează? zise Moromete . Adică ... admitem cazul că fiind ocupat.../-Păi de ce zici că nu vrei să-l mai dai, Moromete? Că vroiam să ți-l plătesc... Drept răspuns, Moromete începu să se uite pe cer. /-Să ții minte ca la noapte o să plouă.”^[6]

⁴ *Idem*, p. 272

⁵ *Viața ca o pradă*, Editura Marin Preda, București, 1993, p. 31

⁶ *Moromeții*, BPT, Editura Minerva, București, 1970, vol. 1, pp. 2-3.

Când se simte încolțit, Moromete folosește disimularea ca armă de apărare. El știe exact până unde poate merge cu gluma și cum să-l întoarcă pe degete pe Jupuitu, care vine să încaseze foncierea, dar atât cât să nu-l supere foarte rău și să mai obțină o amânare.

Moromete e nepărtinitor cu toți copiii săi. Atenția sporită pentru cei trei băieți mai mari e datorată numai incapacității lor de a înțelege că au pornit pe un drum greșit, orbirii lor care-i face incapabili să vadă drumul corect.

Moromete are o atitudine de uimire, stupefiată, dezolată în fața băieților săi, Achim, Nilă și Paraschiv; el se miră ca aceștia sunt copiii lui. De multe ori îi putem surprinde privirea, uitându-se pe furiș, în tăcere la aceștia. Se întreabă cum de au putut să iasă așa de strâmbi și înguști la minte. Pentru a-i educa, el alege metoda lecțiilor corective, cum e cea de la seceriș, când îl lasă pe lacomul Paraschiv să se frigă cu fasolea sau cea cu negoțul de la munte, apelând mereu la disimulare și ironie.

Moromete e de-a dreptul nedumerit ca băieții pot avea o minte așa de înceată. Pe Nilă îl sfătuiește să vină cu caii sub salcâm, ca acesta să cadă peste ei, iar baiatul nu-și dă seama de ironie. Apoi îi spune să se urce în vârful copacului, să lege frânghia și-l sfătuiește să sară de acolo jos dacă vede că se mișcă: „– Unde vii, mă cu ei, Nilă? îl întreabă batjocoritor. /– Cum unde viu? raspunse Nilă, nedumerit. /– Adică, da! exclamă Moromete. Treci cu ei încoa să cadă salcâmul pe ei... /– Dacă vezi că se mișcă, sai jos de-acolo, mai spuse Moromete batjocoritor.” [7]

Prostia fiilor e privită în general cu indulgență, dar alteori îi crează repulsie și cu greu își stăpânește calmul. El sancționează, de ori câte ori are ocazia, prostia și lăcomia lor, manifestându-se necruțător față de acești „ahtiați după avere”. Niculaie, în schimb, e copilul lui, îl recunoaște și îl inițiază în a descoperi singur, formându-l de la distanță. Niculaie intră în mod voluntar în scenariul regizat de tatăl său și devine co-participant. El asistă la spectacolele montate de Moromete și se amuză pe seama fraților mai mari.

Scena cu poiana lui Iocan reprezintă tabloul cel mai fidel al relațiilor stabilite în acea colectivitate. Personajele își ocupă locurile în funcție de rolurile prestabilite, principale și secundare, după importanța acordată în sat. Cel care dă un sens și conferă valoare adunării, protagonistul scenei e Moromete. Cocosilă și Iocan, receptorii protagonistului pot deveni, la rândul lor, emițători, pot întrerupe, oferi explicații sau apostrofă. Dumitru lui Nae e rezonerul, vocea satului; el provoacă explicațiile și dă tonul interpretărilor. Cimpocă, Ion al lui Miai, Marmoroșblanc, Iordan, Din Vasilescu formează corul de pe margine; ei sunt

⁷ *Idem*, p. 80.

ignorați, nu pot întrerupe, n-au capacitatea de a oferi explicații, dar li se permite să întrebe, ceea ce nu presupune neapărat că li se va și răspunde. Țugurlan e cel care nu se integrează în comunitate. Principala trăsătură a moromețianismului, caracterizată prin refuzarea iraționalului și a absurdului va dispărea, iar personajul, lipsit de detașarea și de privirea contemplativă, în încercarea sa disperată de a se opune, va sfârși prin a fi strivit de soartă.

În volumul al doilea, lumea nouă e privită ca un spectacol de orori, în care se petrec lucruri de neimaginat. Satul este fărâmițat, iar indivizii nu se mai comportă ca niște oameni care-și știu rostul, ca unii dominați de „spiritul primar agresiv”. Ei pierd libertatea gândului și a cuvântului și nu mai dispun de dreptul asupra proprietății lor. Grupul vechilor liberali, cu Moromete în frunte are rolul de rezonator, comentator al evenimentelor, întreținând un jurnal viu al ororilor ce apar în viața satului. Comunicarea între oameni dispare, și o dată cu ea și țăranii din poiana lui Iocan.

„Nouă muntenilor ne place să stăm de vorbă până ne dor fălcile; capacitatea speculativă ne e bogată, plăcerea de a privi în sinea noastră caracterul celorlați, și a face din asta o adevărată sărbătoare, e fără limită”, declara Marin Preda în „Imposibila întoarcere”. Din această stare contemplativă s-a născut originala gândire a lui Moromete care „atrăgea și fermeca lumea, descrețind frunțile și făcându-i nu o dată pe unii dintre ei să simtă că valoarea omului nu stă în cumularea de bunuri, care era singura care conta pentru cei mai mulți, ci în minte, adică în spirit, valoare care îi deosebea cu adevărat de boii pe care îi înjugau.”⁸]

Bibliografie

1. Atanasiu, Victor. *Viața lui Ilie Moromete*, București, Editura Cartea românească, 1984.
2. Mugur, Florin. *Convorbiri cu Marin Preda*, București, Editura Albatros, 1973.
3. Popovici, Vasile. *Marin Preda – timpul dialogului*, București, Editura Cartea Românească, 1983.
4. Preda, Marin. *Moromeții*, vol 1, 2, 3, București, Editura Minerva, Colecția B.P.T, 1970.
5. Preda, Marin. *Imposibila întoarcere*, București, Editura Cartea Românească, 1971.
6. Preda, Marin. *Viața ca o pradă*, București, Editura Marin Preda, 1993.
7. Spiridon, Monica. *Omul supt vremi*, București, Editura Cartea Românească, 1993.
8. Vlădescu, Andreea. *Marin Preda sau triumful conștiinței*, București, Editura Cartea Românească, 1991.

⁸ *Imposibila întoarcere*, Ed. Cartea Românească, București, 1971, p. 89.